



# ประติมากรรมรูปธรรมจักรและกวางหมอบ ในวัฒนธรรมทวารวดี



ธรรมจักรและกวางหมอบ

ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๒ (๑,๔๐๐ ปีมาแล้ว)

พบที่วัดเสนาหา อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร



พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุทอง

U THONG NATIONAL MUSEUM





ธรรมจักรและกวางหมอบเป็นสัญลักษณ์สำคัญทางพุทธศาสนา หมายถึงการแสดงปฐมเทศนา หรือการประกาศพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยการหมุนกงล้อแห่งธรรมให้เคลื่อนไปในวัฏนธรรมทวารวดีนิยมสร้างธรรมจักร และกวางหมอบ มีการค้นพบประติมากรรมดังกล่าวจากเมืองโบราณในวัฏนธรรมทวารวดีหลายแห่ง เช่น เมืองนครปฐมโบราณ เมืองโบราณจันเสน จังหวัดนครสวรรค์ และเมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี แต่ส่วนใหญ่จะไม่พบประติมากรรมทั้งสองร่วมกัน เนื่องจากอาจถูกเคลื่อนย้ายในระยะหลัง ก็เป็นไปได้

#### ประติมากรรมรูปหัวกวาง

พบจากเจดีย์ด้านทิศตะวันออกของเจดีย์  
หมายเลข ๑๐ เมืองโบราณอู่ทอง  
จัดแสดง ณ ห้องอู่ทองศรีทวารวดี  
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง

#### ธรรมจักร

พบจากเจดีย์หมายเลข ๑๑ เมืองโบราณอู่ทอง  
จัดแสดง ณ ห้องอู่ทองศรีทวารวดี  
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง





ภาพสลัก ณ สตूपสาญจี ศิลปะอินเดียโบราณ

แสดงพุทธประวัติตอนปฐมเทศนา ภาพสลักธรรมจักรแทนองค์พระพุทธเจ้า ภาพสลักกวางในภาพหมายถึงเหตุการณ์เกิดขึ้น ณ ป่าสวนกวาง แขวงเมืองพาราณสี

ที่มาของภาพ:

<http://bharathkumaran.blogspot.com/2012/03/you-guys-are-obsessed-remarked-aussie.html>

ภาพสลัก ณ สตूपสาญจี  
ศิลปะอินเดียโบราณ  
เล่าเรื่อง พระเจ้าอโศกมหาราช  
เสด็จฯ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน  
หรือป่าสวนกวาง  
แขวงเมืองพาราณสี

ที่มาของภาพ: ห้องสมุดดิจิทัล  
ศ.มจ. สุภัทรดิศ ดิศกุล

สมัยอินเดียโบราณ (ราวพุทธศตวรรษที่ ๓ หรือประมาณ ๒,๓๐๐ ปีมาแล้ว) ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูปเป็นรูปเคารพแทนองค์พระพุทธเจ้า แต่มีการทำรูปธรรมจักรและกวาง เพื่อใช้แทนความหมายของการแสดงพระธรรมเทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน หรือป่าสวนกวาง แขวงเมืองพาราณสี ต่อมาในสมัยคัณธารราชของอินเดีย (พุทธศตวรรษที่ ๖ - ๗ หรือประมาณ ๑,๙๐๐ - ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว) มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรก จึงปรากฏการสร้างพระพุทธรูปปางปฐมเทศนา โดยทำรูปพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเหนือบัลลังก์ และที่ฐานของบัลลังก์แสดงด้วยธรรมจักรและกวางหมอบ อาจเป็นกวางคู่และมีธรรมจักรอยู่ตรงกลาง แวดล้อมด้วยปัญญาวัคคีย์กำลังฟังธรรมจากพระพุทธองค์



ภาพสลักแสดงพุทธประวัติตอนปฐมเทศนา

ศิลปะอินเดียแบบคันธารราฐ

British Museum, สหราชอาณาจักร

ที่มาของภาพ: British Museum

<https://www.britishmuseum.org/collection/image/149022001>



พระพุทธรูปปางประทานปฐมเทศนา

ศิลปะอินเดียแบบคุปตะ

พิพิธภัณฑ์เมืองสารนาถ สาธารณรัฐอินเดีย

ที่มาของภาพ : ห้องสมุดดิจิทัล อ.มจ. สุภัทรดิศ ดิศกุล



การแสดงปางปฐมเทศนาโดยมีธรรมจักรและ  
กวางหมอบอยู่ที่ฐานพระพุทธรูป ปรางค์สืบต่อมาใน  
ศิลปะอินเดียสมัยอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ ๖ - ๘  
หรือประมาณ ๑,๘๐๐ - ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว) จนถึง  
สมัยคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๑ หรือประมาณ  
๑,๕๐๐ - ๑,๗๐๐ ปีมาแล้ว) ซึ่งถือว่าเป็นต้นแบบที่  
ให้อิทธิพลกับศิลปะทวารวดี ปรางค์หลักฐานการ  
สลักรูปธรรมจักรและกวางหมอบที่ฐานของ  
พระพุทธรูปปางสมาธิ ซึ่งพบจากเมืองโบราณอู่ทอง  
ซึ่งถือว่ามีความใกล้เคียงกับศิลปะอินเดียสมัยคุปตะ  
เป็นอย่างมาก

พระพุทธรูปหินสลักนูนสูง แสดงพุทธประวัติตอนปฐมเทศนา  
ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๒ (๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว)  
พบที่วัดเขาพระศรีสรรเพชญาราม อำเภออู่ทอง  
จังหวัดสุพรรณบุรี จัดแสดง ณ ห้องอู่ทองศรีทวารวดี  
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง

สำหรับการทำประติมากรรมรูปธรรมจักรและกวางหมอบลอยตัว  
ในสมัยทวารวดี แม้จะไม่ได้พบประกอบกับพระพุทธรูป ก็น่าจะเป็นสัญลักษณ์  
แทนการปลุกเสก เช่นเดียวกับในศิลปะอินเดียโบราณ แต่หลักฐานทาง  
โบราณคดีที่พบในปัจจุบัน ยืนยันว่าดินแดนแถบนี้มีการรับพระพุทธศาสนาจาก  
อินเดียไม่เกินพุทธศตวรรษที่ ๘ - ๑๐ ประกอบกับเมื่อศึกษาลวดลายที่ปรากฏบน  
ธรรมจักร ที่ล้วนแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะอินเดียสมัยคุปตะแล้วทั้งสิ้น  
ดังนั้น คติการสร้างธรรมจักรกับกวางหมอบที่พบในประเทศไทย จึงไม่ได้เก่าไปถึง  
ยุคอินเดียโบราณ โดยน่าจะปรากฏขึ้นพร้อมกับการรับพระพุทธศาสนาตั้งแต่  
สมัยคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ หรือประมาณ ๑,๔๐๐ ปีมาแล้ว) เป็นต้นมา  
หนึ่ง การพบประติมากรรมรูปธรรมจักรและกวางหมอบ อาจเป็นข้อสังเกตถึงการ  
แพร่หลายของวัฒนธรรมทวารวดีในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย เนื่องจาก  
ไม่พบการทำประติมากรรมรูปธรรมจักรและกวางหมอบในวัฒนธรรมสมัยอื่น

## เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. ศิลปะทวารวดี ต้นกำเนิดพุทธศิลป์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๒.

กรมศิลปากร. แผ่นดินไทยในอดีต. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๘.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. ศิลปะทวารวดี : วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๖๒